

A könyv utolsó fejezetei a XX. századi történelemmel foglalkoznak, amely a ruszinok számára különösen mozgalmasnak bizonyult, mert sokszor kerültek más ország fennhatósága alá. A ruszin nyelv és művelődés szempontjából különösen termékenynek bizonyult az 1938–1944 közötti időszak, amikor a terület ismét Magyarországhoz került. A szovjet korszak nem ismerte el a ruszin etnikumot, a görög katolikus egyházat üldözte, így 1989 után, amikor szabadabb szelek kezdtek fújni Kárpátalján is, sok mindent újra kellett kezdeni, például a ruszin irodalmi nyelv kodifikálását is. A ruszinság eme legújabb nemzeti újjászületése már napjainkban zajlik.

Zoltán András

A német lakosság internálása Szlovákiában 1945 és 1946 folyamán

Gabzdilová, Soňa – Olejník, Milan: Proces internácie nemeckého obyvatel'stva na Slovensku v rokoch 1945–1946. = Historický časopis, 50. roč. 2002. 3. no. 423–438. p.

A Szlovákiában élő németeknek 1945 és 1946 folyamán igen nehéz időket kellett átvészelniük. Szerzőink levéltári iratok feldolgozása alapján mutatják be a nemzetiségi lét e felettebb viszontagságos, emberségben megalázó időszakát.

Ebben az időben Szlovákia területén kb. 57 ezer német élt, amely populáció úgy alakult ki, hogy miközben a front vonulását csak igen kevés német élhette meg eredeti lakóhelyén, mert a német szervezetek kényszerevakuálást rendeltek el, addig a békés állapotok beköszönte számos németet visszatérésre ösztönzött 1945 áprilisától kezdve. Ők, mivel nem vétektek semmi és senki ellen, bíztak a velük való humánus bánásmódban. Naivak voltak.

A Szlovák Nemzeti Tanács már korábban, 1945 februárjában két rendeletet is közzétett a megürült német és magyar porták (házak, lakások) háborús károkat szenvedett (kibombázott, szétlőtt lakású) szlovákokkal való betelepítésének engedélyezéséről. Ezek az intézkedések mintegy „beköszöntőjét” jelentették az ún. kassai kormányprogram kihirdetése (1945. április 5.) után kibontakoztatott módszeres, a cseh és szlovák lakosság hivatalos szításával kísért német- és magyarüldözésnek. (Vö. a Beneš-dekrétumokkal és a belőlük „eredeztetett” kisebbségellenes intézkedésekkel.

A helyi nemzeti bizottságok (tanácsok) a visszatérő németek portaújralfoglalási próbálkozásait látván, illetve csak a szlovákok beköltözéseit tartván jogosnak, a helyzetet spon-tán internálással próbálták rendezni. Ezért a különböző települések eljárásait egységesítendő, a Megbízotti Hivatal Elnöksége (Prezídium Poverenictva Slovenskej národnej rady) 1945. június 11-én internálási irányelveket tett közzé, s megbízta a Nemzetbizton-sági Főparancsnokság (Hlavné veliteľ'stvo národnej bezpečnosti) VI. ügyosztályát a hazatérő németek internálásának szervezésével és irányításával. 1946-ban, amikor már a kitelepítés került sorra, a tennivalókat a Főparancsnokság V. ügyosztálya vette át, amihez az említett elnökség új irányelveket adott ki.

Az internálási akciók keretében háromféle tábor létesült, ún. gyűjtőtábor, munkatábor és kitelepítési tábor. A büntetőtáborokat esetenként munkatáboroknak hívták.

A táborok kezdetben szinte kizárólagosan gyűjtőtáborok voltak. Gyakorlatilag minden olyan járásra jutott belőlük, amelyekben korábban németek éltek. Az első ilyen tábor Felkán (Vel'ká) alakították ki 1945. április 26-án. Pozsonyligetfalun (Petržalka) a táborba gyűjtötteket megpróbálták kizsuppolni Ausztriába, ami csak sokadik próbálkozásra sikerült a szlovák szerveknek. (Ekkor még nem születtek meg a potsdami határozatok.)

A nagyhirtelen létesült táborokban (kb. 50 ilyen intézményt hoztak létre) nem álltak rendelkezésre a minimális lét-, azaz lakás-, ételmezési, ruházkodási, egészségügyi feltételek. Egyes helyeken járványok törtek ki (a leggyakrabban a rüh, a tífusz, a diftéria, a hasmenés szedte az áldozatait), amelyeket csak nehezen fékeztek meg. Elég sok haláleset is előfordult (Pozsonyligetfaluban pl. 26-an haltak meg 1945 augusztusáig).

Mivel a táborokat (már csak a primitív körülmények miatt is) hermetikusan nem lehetett elzárni a civil környezettől, a fogvatartóknak is érdekük volt az elhelyezési, ruházkodási, ételmezési és tisztálkodási körülmények javítása, az öregek és a gyerekek külön kezelésének megoldása, jobb körülményekhez való juttatása (a Vöröskereszt segítségével).

A legnépesebb tábor Nyitra novákon (Nováky) létesült: annak idején a Szlovák Állam ide koncentráta a zsidókat. Az itteni körülményeket az rontotta le, hogy „túlnépesítették” (5300 foglya volt). Mivel a tábor környezetében bőven akadt munkaalkalom, ezért ez a „történelmi létesítmény” – néhány más táborral együtt – mindinkább munkatáborként fungált. 1945 decemberétől az az internált, aki dolgozott (eufóniásan őket „koncentráltnak” nevezték), munkabérének egyharmadát is megtarthatta, amennyiben egyedülálló volt, ha pedig családos, akkor kétharmadát.

Mint láthattuk, 1945 és 1946 folyamán Szlovákia lakosságának mindössze 0,17%-át tették ki a németek (más kérdés, hogy voltak szépszámmal olyanok, akik „álcázták” magukat szlovákoknak), viszont az összes akkori internált 82–85%-a közülük került ki, ami 17–18 ezer főt jelentett. (A magyarok kb. 9–12%-át tették ki az összes internáltnak, azaz 2000–2500 főt. A szlovákok az internáltak között 5–6%-kal, kb. ezer fővel szerepeltek. Míg az internált magyarok és szlovákok száma 1945 októbere és 1946 márciusa között csökkent, a németeké hónapról hónapra nőtt.)

A kitelepítési táborok (1946 áprilisában–májusában jelölték ki őket) a következők voltak: Pozsonyligetfalu–Köpcseny, Nyitra novák, Poprád és Korompa. A korompai tábor később Kassára „költözött”. Innen vitték ki vasúton Németország amerikai vagy szovjet zónájába az ország németiségének szinte egészét.

Ellentétben a csehországi helyzettel, Szlovákiában nem tört fel elemi németgyűlölet, s hiányoztak azok a represszáliák is, amelyek Cseh- és Morvaországban a „vad” kitelepítésnek nevezett első időszakban előfordultak. Sőt: a lakosság egy része kendőzetlen ellenszenvvel kísérte a hivatalos szervek németekkel való bánásmódját. Néhány esetben az üldözöttek melletti rokonszenv megnyilvánulásáig is eljutott ez az ellenszenv.

Ennek ellenére történelmi tény: a németekkel való bánásmód, konkrétan ez az internálási akcióorozat is a kollektív bűnösség elvét érvényesítette, amelyet a hatalom azzal indokolt, hogy az első Csehszlovák Köztársaság németek által történt szétverésének, általában a fasiszmus németek általi kibontakoztatásának következménye ez.

Alig mentség, hogy eközben a szlovákiai németek nem lettek tömeges „pogromok” érintettjei, miközben nem tagadható: a táborok nem voltak mentesek a jogtalan (saját elnyomó szabályaikhoz képest is jogtalan) eljárásoktól. „A kitelepítés ’előjátékaként’ bekövetkezett internálást akként kell megítélni, hogy a társadalom jogi konszolidáltságának gyöngítésében az első lépések egyike volt, s végső következményében a kommunista totalitás uralomra juttatásához vezetett”.

Futala Tibor